

ЕТНОС І КОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ ПЕРІОДУ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОЇ НАЦІЇ

Євгеній Бевзюк

доктор історичних наук, професор кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород

E-mail: evbevzuk@gmail.com

Researcher ID: Res G-1062-2019

<https://orcid.org/0000-0003-0191-7905>

В умовах активізації національних процесів актуалізувався інтерес інтелектуальної спільноти до феномену діалогу етносів із титульними націями. Історія найменш чисельного слов'янського народу – лужицьких сербів – приклад того, як етнічність та релігійна конфесійна специфіка тісно переплелися в період модерну. При цьому ідентичність лужицьких общин, хоч і залишалася вагомим контекстом процесу їх відродження, вони не фрондували, а продовжували бути інкорпорованими в національний процес, який мав місце в Німеччині у першій половині XIX ст. Метою публікації є дослідити позитив конфесійного діалогу (протестанти, католики) в контексті феномену етнічного збереження реліктового лужицького етносу. Автори відмічають практичну сторону виникнення духовного конформізму між різними релігійними лужицькими громадами, що також не завадило процесу подальшого відродження лужичан. Отже, конформізм між представниками різних конфесійних еліт та світськими інтелектуалами зменшував загрозу остаточного розчинення лужицької ідентичності в німецькому середовищі. Для лужичан релігія стала важливим маркером, що відрізняла спільноти одна від одної, а з часом почала виконувати навіть нерелігійні функції. При цьому слід визнати: конфесійне протистояння хоча і мало практичну сторону, але в той самий час не заклало традиції антагонізму між носіями двох типів етноконфесійної свідомості. Конфронтація двох християнських течій на практиці не виключила можливість культурного діалогу між общинами різних лужицьких регіонів, а в окремих випадках еліта різних конфесій навіть спільно сприяла культурній емансипації етносу.

Ключові слова: націоналізм, етнос, релігія, нація, мова, традиція, релігійний конфлікт, етнічний конфлікт, ідентичність, конфесії, етнічність, релігійний фактор, Німеччина, слов'яни, ідеологія, закон, право.

Постановка проблеми. Сучасні глобальні трансформації призвели до нової кризи ідентичності для різних соціальних груп. Втім, необхідно визнати, що така ситуація не є новою в європейській історії. В період масштабного переходу від традиційного до індустріального суспільства схожі ситуації вже мали місце. Соціально-економічні зміни, зміни основ соціокультурних укладів, релігійно-світоглядні трансформації ставали тлом для конфліктних ситуацій між молодими націями та малими етнічними спільнотами. В моменти таких історичних викликів перед народами поставали та, на жаль, знову постають питання: хто ми, в чому наша духовно-культурна відмінність і ким ми себе відчуваємо.

Перед схожими викликами в період XVIII – XIX ст. опинилися лужицькі серби – найменш чисельний слов'янський народ. З нашого боку було б амбіційно повністю поширювати досвід цього реліктового етносу на зміст європейських духовно-етнічних традицій, але історико-політичні тренди та практична сторона масштабних політичних процесів формуються індивідуумами, перевіряються на малих соціумах, а потім переносяться на практику великих соціальних груп. Тому минуле лужицьких сербів – це своєрідний полігон для німецької, а може і європейської національної практики, яка сьогодні дозволила достатньо збалансовано оминати гостри кути міжнаціональних та міжетнічних протиріч.

Метою роботи було бажання показати відносно безконфліктність взаємодії різних типів етнічної лояльності. Історично склалося так, що лужицькі серби були в конфесійному плані розколоті на

протестантську та лютеранську конфесії. При цьому сусідство етнічного з релігійним в Лужице не завжди супроводжується протиріччями та конфліктами. Відповідно для розуміння позитивного аспекту участі релігії у становленні та розвитку етнічної ідентифікації та самоідентифікації ми звертаємося до прикладів минулого, у нашому випадку – до процесу етнічної емансипації лужичан періоду модерну.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження історіографії періоду активного націєтворення європейських народів, як нам здається, є досить складним науковим процесом. І таке твердження має пояснення: історіографія періоду націєтворення європейських народів достатньо різноманітна і представлена низкою фундаментальних досліджень. Численні дискусії з проблеми нації, етносів, їх появи та класифікації продовжують мати місце з опорою на масштабні теоретичні напрацювання, які запропоновані Е. Хобсбаумом, Е. Смітом, Б. Андерсоном, Е. Геллнером та іншими інтелектуалами. При цьому лужицькі серби як об'єкт наукового інтересу у вітчизняній історіографії представлені досить фрагментарно, що має цілком логічне пояснення. Доля сорокатисячного народу сьогодні – це сюжет комфортного співіснування малого народу, вмонтованого в комфорт німецької демократії. Немає конфлікту немає інтересу. Суспільство цікавлять віддалені війни, насильство, масова культура та споживання.

Відповідно будь-яка наша спроба проаналізувати науково-публіцистичний масив літератури, присвяченої проблемі, скоріш за все, перетвориться на спробу

втиснути у традиційну історіографічну схему весь наявний матеріал, що не є предметом нашого інтересу.

Отже, найбільший інтерес для теми нашої роботи становлять праці, які присвячені проблемі духовного транзиту етносів та їх зв'язку із релігією як світоглядною системою. Так, у працях низки вітчизняних дослідників [Войналович, Єленський, Кирюшко, Кочан, Рубльова, 2012; Майборода, 2017; Данилець, 2018; Котигоренко, Калакура, Ковач, Коцур, Кочан, Ляшенко, Ніколаєць, Новородовський, Панчук, 2020] ми можемо відстежити аспекти формування етноконфесійної спільності та прослідкувати, як особливості віровчення тісно переплітаються з культурною етнічною специфікою народу.

Інша категорія дослідників [Войналович, Кочан, 2018; Майборода, 2018; Danilets, 2018] розкриває тему того, як етнічні властивості стали складовими елементами релігійного культу та набули характеру етнічних ознак. Такий підхід дозволив продемонструвати, що процес «націоналізації» релігії у Німеччині супроводжувався збереженням частки традиційних релігійних локально-регіональних специфік.

Виклад основного матеріалу. Зазначимо, що лужицьке становлення модерної ідентичності із його концепцією емансипації етнічної свідомості варто трактувати як процес, тісно пов'язаний із німецьким Просвітництвом, Романтизмом та християнством. Останнє ми розглядаємо як сукупність систем культури, систем переконань та світоглядів, які пов'язують людство з духовністю та моральними цінностями. Для лужицьких сербів християнства стало умовою як етнічного збереження, так і фактором інтродукції до німецького національного середовища. Фактично релігія та лужицька етнічна своєрідність, періоду масштабного становлення великих європейських, були тісно пов'язані, а релігійна ідентичність стала важливою та невід'ємною частиною етнічної приналежності.

З огляду на зазначене, з нашого боку справедливим буде наголосити на лінгвоцентричному чиннику лужицького пробудження, зміст якого становив науково-релігійний фундамент. Споконвіку серби були об'єднані релігійним, традиційно селянським культом та етнічною дрібнолокальною свідомістю. Остання відрізняла їх від німців, але не виходила за рамки місцевих традицій і релігії. Релігійність серболужичан була даниною їх історичній долі. Не в останню чергу вона підтримувалася устроєм традиційного селянського побуту. Навіть сучасні німецькі дослідники, визнають релігійність ментальною рисою сербського соціуму та частиною світоглядних переконань, на яких вибудовується позитивна етнічність лужичан.

Для підтвердження наших слів наведемо вислів польського правника, одного з інтелектуальних натхненників серболужицького пробудження В. Богуславського. Останній стверджував: «жоден серболужицький район, в якому постійно відбувалися проповіді народною мовою, не онімечився», що не можемо сказати про ті райони, в яких відсутність проповідей «рідною мовою» призводила до «втрати

почуття народності, що ставало причиною їх онімечення» [Bogusławski, 1861, s. 241]. Таким чином, у період активізації лужицького руху за власне етнічне збереження духовна практика обох християнських конфесій здійснювала помітний вплив на процес лужицького етнічного пробудження. Відповідно, реформаторська, раннепросвітницька, а потім і просвітницька активність лужицьких теологів і вчителів створювала певні умови для ідеологізації лужицького етнозберігаючого руху.

Цілоком логічно як щодо змісту історії, так і з огляду на специфіку процесу становлення лужицької модерної ідентичності цього нечисленного народу, що одним з джерел їх емансипації стало християнство в цілому і такі його конкретні вчення, як католицизм та протестантизм. Показово, що тема християнізації лужицьких сербів, їх окатоличення як сучасниками, так і науковцями-славістами XIX ст. оцінювалася неоднозначно. Для конкретизації світоглядного бачення цієї проблеми, на нашу думку, варто звернутися до інтелектуальної спадщини чеського національного ідеолога В. Ганки. Так, Ганка в листі до таємного радника А. Стороженка із прикрістю напише, що, на жаль, православні «промені так і не дійшли до слов'янських племен, а з німецькими єпископами прийшло тільки рабське хрещення» [IP НБ НАН, ф. VIII, шифр 2550, арк. 5].

Наведене судження чеського інтелектуала варто розглядати не як переконання науковця-одинака, а, на нашу думку, як певний світоглядний алгоритм, у зміст якого закладений суб'єктивний підхід до оцінки етнозберігаючої парадигми слов'ян. Ганка – прихильник ідеї, згідно з якою процес окатоличення, безумовно, був не тільки насильницькою дією, але й, по суті, професійною працею католицьких німецьких священників, спрямованою на послаблення ідентичності слов'янського населення на теренах Священної Римської імперії. Схожу критично-негативну оцінку процесу окатоличення слов'ян містять праці доктора богослов'я з університету в Галле В. Г. Бейера (1801 – 1881). Останній з приводу цього історичного факту писав: «одночасно християнізація слов'ян супроводжувалася появою ворожих для них військ, з цього часу християнство стало для них рівнозначним поняттю «рабство» [Heigmann, 1986, s. 286]. Наведене судження дозволяє нам припустити, що навіть окремі німецькі дослідники погоджувалися з тим фактом, що проблему лужицької ідентичності неможливо відділити від багатовікового впливу етноконфесійного фактора на процес збереження слов'янської етнічності.

У цілому не заперечуючи право Ганки та Бейера мати власну думку, все ж вважаємо, що необхідно навести дещо інший погляд на процес християнізації західних слов'ян. Для цього звернемося до наукової спадщини одного із яскравих культурних представників слов'янського відродження – Я. А. Смолера. Останній розцінює християнізацію і наступну появу писемного «Малого катехізису» Лютера як певний рубіж, на якому поєдналися ранні ідейні уявлення про етнокультурну самотність із ранньою духовною етнозберігаючою практикою. Безпосередньо інтелектуал вважає, що факт сприйняття християнства і вихід «першої сербської книги» позитивно змінили систему

«світосприйняття сербського народу» [Smolef, 1864, s. 24]. Думку Смолера пізніше розділили мандрівники-дослідники А. Кайсаров і О. Тургенев. Протягом десятиліть їх особисті польові спостереження були джерелом і системою методологічних суджень для багатьох науковців-сорабістів. Зміст «Записок» Тургенєва дозволяє стверджувати: у становленні нижньо-лужицької та верхньолужицької писемності роль «культурного трампліну» виконали переклади Біблії та інших богослужбових текстів лужицькими діалектами. Безпосередньо в листі до батьків 29 травня 1804 р. Тургенєв писав: «Ми придбали собі Біблію й деякі інші вендські книги. І надалі ми будемо намагатися збирати Біблії на всіх інших лужицьких діалектах» [Истрин, 1915, с. 52].

Таким чином, можна дещо підсумувати, вихідна модель збереження лужицької ідентичності була взята з Біблії. Можна припустити, що без християнської інтерпретації та імплементації цієї моделі в практику етнозбереження, лужицький етнос ніколи б не існував у тому вигляді, в якому він до цього часу існує. В той самий час, саме християнство як «вища» форма релігії стала виправданням подальшого домінування німецької національної практики в епоху модерну.

Світоглядну позицію згаданих вище інтелектуалів підтримував І. І. Срезневський. Славіст справу сербського етнозбереження пов'язує із практикою поширення християнства у лужицькому середовищі з сусідніх слов'янських – чеських земель. На користь подібного твердження, на думку Срезневського, свідчили численні чеські рукописи та стародруки, які зберігалися в лужицьких родинах та передавалися як духовний спадок предків. До речі, схожу думку в різні часи висловлювали у своїх листах і працях П. Й. Шафарик [ВРФТ НАН, ф. 99. (О. М. Бодяньський), спр. 87, арк. 21] та О. Пипін [Пыпин, Спасович, 1881, с. 1071]. Срезневський припустив, що спочатку ідеї християнства проповідувалися у лужичан церковною старо-слов'янською або старою чеською мовами. Звідси висновок дослідника: «Чеське нарідчя, ймовірно, досить довго панувало, і це, можливо, стало головною причиною неуваги сербів-лужичан до своєї рідної мови» [Срезневский, 1985, s. 197–198].

Таким чином, наукова гіпотеза Срезневського про чеський вектор християнізації серболужичан містить певний критицизм стосовно ранньої практики чеського культурно-духовного впливу на лужичан. Але, як здається, з історичної долі лужичан, з процесу їх Реформації та пробудження неможливо вилучити етнозберігаючий позитив чеського соціуму.

З іншого боку, не викликає заперечень той факт, що регулярні зв'язки католицької сербської громади з Чехією, Польщею зміцнювали позиції католицької церкви в окремих лужицьких районах. До речі, католицька церква для послаблення впливу протестантства в Лужиці свідомо дозволяла здійснення церковних обрядів рідною для лужицьких слов'ян мовою. Таке ставлення з боку католицького кліру до етносу стало причиною парадоксу. Католицька меншість «в Лужицькій землі, – напише О. Гільфердінг після своєї зустрічі в 1855 р. зі Смолером, – залишилося у своїй мізерності, приблизно 10 тис. сербів-католиків», але на практиці виявилось,

що вони менш схильні до германізації, ніж протестанти [Гильфердинг, 1868, с. 22]. На переконання чеського етнографа Л. Куби, а він неодноразово мандрував та вивчав цей західний слов'янський народ, до кінця XIX ст. «у малій католицькій області фактично з давніх часів не було онімечене жодне село, чого не можна сказати про протестантів. Одна з причин цього, – вважає етнограф, – криється в тому, що протестантизм презентує себе і сприймається як німецька національна релігія і тим самим готує основу для загальної германізації» [Kuba, 1925, s. 71].

На практиці католики продовжували розширяти започатковану ще слухачами Празької серболужицької семінарії традицію вивчення семінаристами серболужицької мови. Багато років інтелектуальною базою для католицьких ідеологів лужицького походження продовжував залишатися Лейпцігський університет. Його випускником був один з активних діячів етнозберігаючого лужицького руху 30-х – 40-х рр. XIX ст. Г. Зейлер (1804 – 1872).

Таким чином, попри притаманний представникам католицької конфесії традиційний консерватизм в порівнянні із сербськими ідеологами протестантського віросповідання, серболужицькі католики, демонстрували більшу толерантність відносно мовної ідеологеми в змісті процесу становлення лужицької модерної ідентичності.

Необхідно визнати, що конфесійні відмінності все ж утворювали у лужицькому соціумі складні відцентрові тенденції. Розподіл сербів на протестантів і католиків вплинув на процес формування єдиної лужицької мови. Протягом XVIII – початку XIX ст. стараннями релігійних представників формувалися зразки верхньолужицької та нижньолужицької писемних мов.

Таким чином, конфесійна конкуренція на жаль «законсервувала» наявне у лужичан діалектичне розмаїття. Це стало певним, гальмівним чинником для появи у слов'янському соціумі єдиного мовно-культурного знаменника в змісті парадигми емансипації серболужичан.

На практиці релігійні інтелектуали з конфесійних інтересів «погоджували» діалектне розмаїття лужицької мови до змісту своїх конфесій. При цьому варто згадати мовно-інтелектуальні проекти Ю. Г. Светлика, М. Н. Шимона, Ю. Й. Шимона, Я. Б. Фабріціуса. Такий стан дозволив Смолеру критично констатувати: «сміхотворна різниця євангельської та католицької орфографій на жаль гальмує уявлення про наші власні духовні досягнення» [Schmaler, 1841, s. 4–6]. Його світоглядні переконання поділяв інший діяч пробудження – М. Горнік.

Цілком логічно, що влада Пруссії та Саксонії обережно та індиферентно ставилася до релігійно-духовного інтелектуального проекту становлення лужицької модерної ідентичності, що також має своє пояснення. Наприклад, окремі лужицькі священники вважали лужицьку мову емансипацію непотрібною і шкідливою справою. Так, у 1826 р. священник Рихтар (народився у лужицькому селі Сорно, що розташовувалося поблизу містечка Зенфтенберг) на сторінках герлицького «Нового лужицького журналу»

висловився проти збереження такої важливої етнічної ознаки лужичан, як рідна мова, тому що «лужицька мова вже сьогодні позбавляє державу своєї внутрішньої єдності» [Richter, 1826, s. 305].

До речі, представники лютеранського кліру в серболужицькому християнському середовищі, досить часто проявляли ініціативу з організації процесу мовно-культурної асиміляції лужичан. Для прикладу слід згадати про дискусію, що виникла навколо суперечки між двома групами протестантських священників, так званих «ригористів» і «модераторів». Згідно з їх переконаннями, лужицька мова зрештою як рудимент у змісті масштабних модернізаційних завдань німецької нації може бути вилучена як зі шкіл, так і з церковної служби. Щоправда, в плані обрання подальшої тактики своїх дій «ригористи» вважали політику прискорення адміністративної заборони на публічне використання серболужицьких мов виправданою дією влади.

В той самий час «партія протестантських модераторів» дотримувалася ідеї поступових обмежень як мовних ініціатив, так і патріотично-пропагандистських науково-організаційних заходів, що дозволяло уникнути міжетнічних конфліктів і «безболісно» сприяти мовній деетнізації лужичан. До речі, з огляду на наведений вище матеріал, варто вкотре підкреслити, що протестантські священники, на відміну від католицьких, частіше йшли на поступки влади в плані захисту національних інтересів лужичан.

При цьому, безумовно, було б помилкою до ідеологів партій «ригористів» і «модераторів» включати всіх, без винятку, представників протестантського духовенства. Подібне оціночне судження представляє лютеран виключно, як прихильників асиміляційного тренду в змісті державної політики Саксонії. В той самий час між лютеранами існувала партія прихильників збереження лужицької специфіки.

Для прикладу, нижньолужицький протестантський священник Я. З. Б. Шіндлер (1758 – 1841) продовжував дотримуватися ідеї підтримки лужицького пробудження на тлі мовної ідеології. Тому він друкує «Малий німецько-сербсько-російсько-польський словник». Далі, гадаємо, що цілком правомірним буде пов'язати закріплення нової якості процесу становлення лужицької модерної ідентичності із суспільно-політичною позицією лютеранського священника Г. Любенського (1790 – 1840). Пізніше О. Погодін, Срезневський надали священнику авторство становлення нової політичної якості лужицького етнозберігаючого руху і назвали його творцем «ідеї народності». Відповідно, лужицька мовна ідеологія як ідея незначної частини соціуму, трансформувалась у зразки світської, загальнодоступної інформації, поступово ставала масовим політичним феноменом. Варто додати, що праці Любенського стали важливим чинником у змісті лужицького руху не стільки з причини їх популярності в середовищі таких науковців-славістів, як Й. Добровський, В. Ганк, Ф. Челаковський, П. Й. Шафарик, Л. Штур, скільки з причини появи широкого інтересу до них та їх доступності для сербської релігійної та світської інтелігенції.

Певна світоглядна невизначеність в плані ставлення до майбутньої долі слов'ян, має своє пояснення. Реформація в Саксонії, це ідеологія національного доцентрового руху в змісті процесу формування єдиної німецької нації. Тому цілком логічно, що в умовах зростаючої міжнаціональної конкуренції діячі сербського етнозберігаючого руху були змушені робити вибір між соціальним комфортом і політичними репресіями. Відповідно, активно-патріотична частина делікатно намагалася визначити важелі для просування ідейного алгоритму подальшого розширення практики закріплення лужицької модерної ідентичності. Тому, створюючи свою парадигму етнозберігаючого руху на фундаменті ідеї «обережного протесту» у своїх відносинах з німецькою домінуючою владою, лужицькі ідеологи мимоволі втягнулися у дискусію відносно сутності й доцільності подальшого збереження мовної ідеології в змісті етнозберігаючої програми.

Таким чином, в середині XIX ст. створився певний інтелектуальний та духовний фундамент закріплення лужицької модерної ідентичності. Останній являв собою симбіоз німецької та західноєвропейської культури які впливали на формат етнозберігаючої парадигми лужицького етносу. В той самий час, світоглядний фундамент лужицького патріотизму лежав в площині поєднання релігійно-науково чинника з ідеєю народної емансипації.

Для підтвердження нашої думки наведемо статистичний матеріал із практики підготовки кадрів церковних служителів в Лужицьких областях Німеччини. Так, якщо до 20-х рр. XIX ст. серболужицьке духовенство переважно формувалося з родин церковних служителів, то вже через чверть століття кількість вихідців з вищезгаданих родин зменшується. В той самий час майже у вісім разів збільшується кількість священнослужителів, які належали до селянських родин [Kunze, 1978, s. 144]. Наведені статистичні дані свідчать не тільки на користь процесу соціальної лібералізації в сербському соціумі, але підтверджують як факт соціальної статусності церковних посад, так і динаміку кількісного зростання інтелектуальної частини діячів серболужицького пробудження внаслідок збільшення чисельності духовників.

Фактично до початку XX ст. серболужицькі науково-інтелектуальні зразки у своєму основному масиві створювалися теологами. Навіть найвідоміші народні класики, представники третього покоління лужицьких етнодіячів, були теологами. Так, Я. Барт-Чишинський і М. Андрічкій – католицькі священники, Г. Зейлер був протестантським пастором, а Смолер почав свою кар'єру народного лідера в 1836 р. з навчання в університеті на факультеті богослов'я у м. Бреслау. Як нам здається, майже незмінний статус етнічної еліти, його незначне розширення за рахунок селян, вихідців із середовища дрібних виробників, теологів, відповідно неповна соціальна структура соціуму в умовах активності німецького національного руху ставали головною причиною «дрейфу» серболужицького етнозберігаючого руху в бік обережності та консерватизму.

В таких умовах, процес побудови будителями

концепції мовного пробудження, а, відповідно, й етнозберігаючої парадигми не міг спиратися виключно на етно-духовний потенціал, а тим більше – на антагонізми між німецьким реформаторством та лужицькою локальною етнозберігаючою ідеєю. Відповідно, доцільність мовної парадигми в змісті лужицької етнозберігаючої практики, релігійну терпимості та політичну обережність у змісті філософії власного збереження, безперечно, слід розглядати, як реалістичну і навіть дещо амбіційну програму етнічного збереження.

Прагматична, схвальна позиція протестантів Саксонії до процесу асиміляції слов'ян в 30-х – 40-х рр. XIX ст. зазнала певної політичної кореляції. Під тиском процесу загальноєвропейської активності і, в тому числі, в умовах зростаючого етнозберігаючого серболужицького руху, намітилися обережні політичні поступки з боку уряду відносно визнання окремих лужицьких етнозберігаючих ідей.

Так, у жовтні 1834 р. на розгляд депутатів першої палати був представлений проект саксонського міністра Д. Мюлера, у якому пропонувалося розглянути можливість дозволити «в школах із дітьми вендської національності вивчати лужицьку мову». Але особливої уваги заслуговує висновок, який прозвучав з вуст королівського міністра. Його можна вважати прикладом появи в німецькому соціумі ідеї нової громадянської та національної ідентичності. Самі ідеї безпосередньо виникали в екзистенційних умовах національно-політичної активності 30-х рр. XIX ст., що стало причиною формування в суспільстві свідомості нового типу, де поряд співіснували символи свободи й національна ідея та ідея етнічної рівності. Саме тому королівський міністр, приймаючи об'єктивність нової суспільно-політичної ситуації, озвучує фундаментальний висновок, в якому говорить, що: «мова кожного народу – це його свята власність і кожний народ має своє законне право на її збереження» [Stellungnahme, 1977, s. 170].

Таким чином, саксонська лютеранська влада під тиском поширення ідей свободи та нації дозволила вести навчання, читання Закону Божого серболужицькою мовою й оформила це юридично у 28-му параграфі закону про школу [Geschichte der Sorben, 1984, B. 2, s. 88]. Можна констатувати, що до середини 30-х рр. XIX ст. мовна ідеологема, яка лежала в змісті етнозберігаючої парадигми лужицького соціуму, отримала свою часткову реалізацію в освітній сфері Саксонського королівства.

Необхідно підкреслити, що у змісті формування процесу становлення лужицької модерної ідентичності особливе місце посіло Просвітництво. Воно, вважає київський історик-славист А. І. Степович, справило винятково позитивний вплив «на чорногорців, словаків, кашубів, лужичан та словенців» [ІР НБ НАН України, ф.8, шифр 2550, арк. 1]. Додаємо: Просвітництво в Лужицькому регіоні продовжувало розвиватися передусім в традиціях позитивного ставлення до ідейних аспектів релігійно-духовної емансипації. Відповідно, соціально-економічні ідеї з їх активною ідеологією, а тим більше радикальні протестні форми критики паївного суспільного ладу в змісті лужицької етнозберігаючої парадигми періоду

Просвітництва, продовжували займати другорядне місце. В той самий час в природі специфіки ідеологеми серболужицького пробудження, як би це парадоксально не звучало, лежить німецько-лужицький симбіоз. Таким чином, без значного перебільшення можемо стверджувати, що серболужицьке пробудження було і плодом «німецького духу» та Просвітництва.

Отже, фактом домінування німецького в Просвітництві можна також пояснити своєрідне тяжіння лужицьких інтелектуалів до практики використання німецьких соціальних ідей, німецької мови у якості фундамента для своїх наукових робіт. Тому не випадково, що А. Френцель (1656 – 1740) для написання своїх наукових робіт використовував німецьку або латинську мову. На підтвердження цього достатньо згадати його багатотомну працю «Про походження лужицької мови».

Необхідно також враховувати, що зростаюча активність німецьких просвітиків, подальше формування німецької славістики (К. Г. Антон, Й. Г. Шлецер, А. Л. Шлецер, Й. К. Аделунг, Ю. А. Ремер), а потім і відповідна поява та поширення німецької національної ідеї ставали причинами для розширення німецькомовної інтелектуальної продукції в лужицькому середовищі. Для прикладу, з 1768 р. в Герлице почав виходити німецький «Лужицький журнал» (Neues Lausitzisches Magazin), в якому роль фундаторів видання та основну редакційну політику виконували та визначали німці.

Загалом співвідношення німецької наукової «якості й кількості» у змісті початку лужицької духовної модернізації буде завжди дискусійною темою. У цьому зв'язку цілком справедливо постає запитання: чи може, наприклад, науковий доробок Й. Г. Ріхтера (1703 – 1765) бути символом лужицького пробудження? Питання виникає з огляду на те, що Ріхтер зі змісту мовно-культурної парадигми етнічного розвитку самим фактом використання німецької мови як основної мови своїх інтелектуальних проєктів фактично викреслив із процесу серболужицького пробудження основний його аспект – лінгвоцентричність.

Втім, як нам здається, історико-публіцистичні праці Й. Г. Ріхтера варто вважати сполучною ланкою між мовно-ідеологічною концепцією етнічної емансипації та практичним аспектом становлення лужицької модерної ідентичності. На нашу думку, переважно мовно-культурна парадигма етнічного розвитку лужицької ідеології поступово пристосувалася до контексту лужицько-німецького діалогу. Звідси цілком обґрунтованим є обрання Ріхтером німецької мови для написання своїх праць. Такий формат видань дозволяв презентувати лужицький народ і його історію німецькому соціуму. Перша німецькомовна книга науковця «Збори деяких повідомлень про місто Котбус у Нижній Лужиці й про прилеглі до нього території» [Mětník, Frido, 1982, s. 78] була опублікована в 1730 р. Але наступна німецькомовна праця Й. Г. Ріхтера «Історичне повідомлення про Рампіце на Одері» має і досі форму актуального наукового дослідження, тому що вона базувалася на принципі історичних аналогій і на

порівняльному методі. Стієке бажання нижньо-лужицького дослідника дотримуватися судження про індивідуальне минуле лужицького народу в поєднанні із німецькомовним викладом фактичного матеріалу варто розглядати у якості інтелектуальної дії, метою якої був як захист, так і презентація сербської народності в оточуючому німецькому середовищі.

Таким чином, з другої половини XVIII ст. система світоглядних переконань переважної частини лужицьких духовно-релігійних діячів продовжувала формуватися на тлі мовно-лінгвістичної концепції етнічного збереження та розвитку серболужицького соціуму. В той самий час, завдячуючи творчій діяльності другого покоління лужицьких діячів – А. Френцеля, Й. Г. Ріхтера, Г. Б. Шераха – сербська етнозберігаюча програма починає поступово збагачуватися етноісторичними сюжетами. Безумовно, для лужицьких сербів їх рання історія поки ще не стала фактором становлення нової колективної ідентичності. На відміну від чеських, словацьких будителів (Г. Добнера, Ф. Прохазкі, А. Фойгта, І. Борна, Ф. Пельцеля, В. Гайка, А. Бернолака, Й. І. Байзи, Ю. Палковича, Ю. Рібая, Я. Грдлічка, Б. Табліца) з їх практикою міфологізації своїх етноісторичних сюжетів, для серболужицьких ідеологів такий підхід не міг бути обраний у якості можливої складової частини етнопробуджувальної концепції. Все ж занадто малою, з точки зору історичного проміжку, була власна етноадміністративна історія лужичан. Хоча деякі спроби досліджувати своє історичне минуле у контексті релігійної історії лужицького народу, як ми вище відзначали, А. Френцель, Й. Г. Ріхтер, Г. Б. Шерах все ж намагалися робити.

З огляду на сказане вище, цілком в руслі ідеології німецького Просвітництва та боротьби лужичан за власне етнічне збереження, виникала низка ранньопросвітницьких товариств. При цьому, процес етнічної емансипації лужичан, його імплементація у товариствах на лужицьких землях, як би це парадоксально не звучало, була значною мірою справою теологів. Не випадково, що саме члени «Сербського проповідницького товариства» (Wendisches Predigerkolloquium) переклали та видали у 1728 р. верхньолужицькою мовою Біблію, чим, на переконання відомого діяча сербського пробудження М. Горніка, створили міцну основу для кодифікації верхньолужицької літературної мови [Hórník, Michał, 1894, s. 61–62].

Позитивними моментами в діяльності товариства в 60-х рр. XVIII ст. стало рішення надавати статус члена організації німецьким вченим-лінгвістам та видавати верхньолужицькою мовою газету – «Ліпські новини та узагальнення» («Lipske nowizny a wšitkizny») та перший в історії етносу журнал «Місячник для повчання і розради» («Mesačne písmo k rozwišćenju a wokřewjeńju») 1790 р. На початку XIX ст. товариство втрачає свої провідні позиції у змісті серболужицького пробудження, а тому з ініціативи німецьких членів організації у 1809 р. воно було перейменовано в «Лужицьке проповідницьке товариство».

Наприкінці XVIII ст. завдання емансипації лужицької масової свідомості перебрало на себе «Верхньолужицьке наукове товариство» (Oberlau-

sitzische Gesellschaft der Wissenschaften). У різні роки членами інтелектуально-просвітницького об'єднання були К. Г. Антон (1751 – 1818), Я. Б. Фрицо (1747 – 1819), Генрих фон Бюнау (1750 – 1817), Я. Горчанський (1722 – 1799). Това-риство було засноване в 1779 р. у Герлице за участі відомого німецького славіста, лужицького мецената і патріота К. Г. Антона. Після знайомства з останнім О. Тургенев в листі від 29 травня 1804 р. захоплено написав із Праги до батьків: «він збагатив мої знання та відкрив для нас нові джерела про слов'ян» [Путешествие А. И. Тургенева и А. С. Кайсарова, 1915, с. 14–16]. Безпосередньо про значний інтелектуальний потенціал німецько-сербського славіста свідчить ціла низка його праць різноманітної тематики, між ними й історія тамплієрів, «Історія німецької нації» та тритомна «Історія німецького сільського господарства з найдавніших часів і до кінця п'ятнадцятого віку». Безпосереднім внеском К. Г. Антона у справу становлення славістики зокрема і конкретно процесу становлення лужицької модерної ідентичності стала його двотомна праця «Початковий досвід вивчення походження, звичаїв, традицій, поглядів і знань стародавніх слов'ян». Фактично це перша спроба описати політичний устрій полабсько-лужицьких племен у часи раннього середньовіччя. Цю працю пізніше використав Гердер. До того ж варто зазначити, що К. Г. Антон розпочав дослідження теми походження і ранньої історії слов'янських народів майже на півстоліття раніше, ніж відомий чесько-словацький будитель П. Й. Шафарик із його «Історією слов'янської мови та літератури».

Іншим відомим членом «Верхньолужицького наукового товариства» був Я. Горчанський. Надаючи оцінку його внеску у справу формування ідеологемі сербської ідентичності, варто відзначити, що він не тільки використав духовно-естетичні досягнення своїх попередників, солідаризувався зі світоглядними переконаннями Лейбніца про рівність всіх народів, а фактично переніс згаданий вище принцип на лужицький соціум. Озвучені мотиви Я. Горчанський представив у 1782 р. у невеличкій за обсягом книзі «Роздуми верхньолужицького серба про долю свого народу». Безпосередньо автор книги констатує: «вендський народ, який проживає у Верхній Лужиці, на жаль, не має можливості зберегти свої духовні традиції». Далі автор книги закликає уряд докласти максимальних зусиль до збереження цього «невеличкого народу» [Hortzschansky, Johann, 1782, s. 5–6].

Через рік в журналі «Провінційні відомості» («Lausitzer Provinzial-Blätter») Я. Горчанський намагається продовжити розставляти ідеологічні акценти у темі збереження та емансипації лужицької культури. В статті «Про характер та звичаї лужицького народу» він пов'язує перспективу збереження «підкореного народу, якого примусили прийняти мову своїх завойовників», із практикою дотримання принципу «людської рівності, а вона надана людині богом» та побудови суспільства на домінанті «розуму» [Hortzschansky, Johann, s. 5–7]. Такі висловлювання надають нам можливість говорити не тільки про подальшу підтримку мови та культури лужицького

народу, але й про намагання легітимізувати на правовій основі саму програму етнічного збереження та розвитку в німецькомовному соціумі. До того ж вельми актуально до часу, в переддень революційних потрясінь прозвучать критичні зауваження Я. Горчанського відносно «рабського стану» людей, «бідність» та «терпимість» яких, на думку невідомого автора, не сприяють гармонізації відносин в суспільстві [Hortzschansky, Johann, 1782, s. 15–19]. Варто визнати, що така постановка питання як утворювала атмосферу появи в серболужицькому соціумі ідей духовно-культурної емансипації, так і формувала позитивні уявлення в народі про громадянську ідентичність у лужичан.

Загалом мовні амбіції членів лужицьких просвітницьких установ варто розглядати у якості продовження інтелектуально-конфесійного проєкту в змісті становлення лужицької модерної ідентичності. При цьому потенціал широкої освітньої перспективи в змісті самого проєкту його творцями братами Шимонами, Г. З. Шерахом, Г. Б. Шерахом, Ю. Менем, Я. Горчанським, К. Г. Антоном особливо не брався до уваги, а, відповідно, і не дуже стимулювався. Лєвова частка видань була релігійного спрямування, а періодика була дорогою і малотиражною. Так, верхньолужицькі «Провінційні відомості» мали лише шість випусків, «Щомісячник для повчання і розради» (К. Б. Шерах) вийшов лише один раз, газета «Ліпські новини та узагальнення» вийшла у двох номерах. Їх долю розділила верхньолужицька газета «Лужицький оповідач і кур'єр», нечисленні примірники якої періоду 1809–1812 рр. досі зберігаються в архіві Сербського інституту. Однак з погляду забезпечення перспективи самого лінгвоцентричного проєкту та враховуючи стійкі спроби запустити його в практику суспільної лужицької емансипації, появу періодичних видань варто вважати позитивним явищем.

Тому майже не випадково, що реакцією влади на появу «Щомісячника для повчання і розради» стала його заборона. Фактично майже до XIX ст. лужичани більше не здійснювали спроб видавати газети або журнали рідною мовою. При цьому члени Верхньолужицького герлицького наукового товариства продовжували до 1808 р. регулярно випускати журнал німецькою мовою.

Цей факт свідчив про наявність упередженості офіційної влади навіть до спроб лужицьких консервативних ідеологів розширити кількість сербських духовно-культурних видань. Таким чином, наведений фактаж переконливо демонструє, що визначення серболужицької літературної мови у якості головного атрибуту збереження народу, а також фактора етнічної консолідації визнавався не тільки лужицькими патріотами. Офіційна влада критично сприймала процес поглиблення лужицької ідентифікації. При цьому відмінність між позицією патріотів і німецьких бюрократів полягала в несхожості оцінки наслідків цього процесу. Перші розглядали мову як джерело збереження народу, другі ж як джерело можливої міжетнічної конфронтації.

Нова якість серболужицького пробудження представлена діями третього покоління ідеологів – Я. А. Смолером, Д. Глованом, Я. Любушем, П. Боллом,

Я. Б. Дейкою. Варто відзначити, що для етнодіячів третьої хвилі в змісті сербської етнозберігаючої програми мова припинила бути виключно рафінованим науковим об'єктом або прикладною складовою конфесійного інтересу. Мовний чинник, а точніше інтродукція мови до інформаційного середовища, бажання будителів надати засобу міжетнічного спілкування світської форми, а звідси й політизація мовної ідеології сербського пробудження, вважають В. Голдендах, Г. Мінов, Р. Марті, поступово починають робити мовне питання елементом ліберальної ідеї. З цього приводу, відзначаючи наявність початку якісної зміни сербської духовно-світоглядної сфери, а звідси й практики поширення етнозберігаючої ідеї в серболужицькому середовищі, Я. Смолер справедливо констатував: «якщо не рахувати граматики Матея і Зейлера та словників Светлика, у нас раніше неможливо знайти майже нічого, крім релігійних книг, а це недостатньо сприяло підтримці духовних сил нашого народу» [Smolef, 1864, s. 24–25]. З таким висновком варто погодитися.

Не в останню чергу становленню лужицької модерної ідентичності сприяв процес швидкої політизації ідеї німецької нації. До того ж необхідно мати на увазі результати Французької революції. Остання створила атмосферу для ідеологізації та розростання загальнонімецького національного руху, а його зміст неможливо уявити без ідеї громадянської свободи, остання ж поступово проникала в усі куточки Німеччини. Це навіть стало підставою для російського мандрівника О. І. Тургенева констатувати: «лужичани почали користуватися рівними правами з німецькими жителями». Безумовно, такий тургеневський висновок можна до якоїсь міри віднести до його певної теоретичної необізнаності відносно змісту теми забезпечення і захисту прав етнічних меншин. У цьому зв'язку з нашого боку справедливо додати, що проблема правового забезпечення співіснування національної більшості з етнічною меншістю поки що знаходилася на стадії своєї теоретичної розробки. Можливо, саме тому російський мандрівник в іншому місці щоденника всупереч своєму твердженню про «рівність прав» напише: «Венди ненавидять саксонців, своїх переможців, які намагаються відняти у них останнє – їх мову» [Путешествие А. И. Тургенева и А. С. Кайсарова, 1915, с. 14–15]. Але в цілому ми можемо припустити, що існував достатньо високий ступінь інкорпорації лужицького соціуму до політичного і соціокультурного німецького середовища. В нашому твердженні ми спираємося на матеріали фондів ЦДІАК України. В них містяться комплекти документів щодо перебування вчених з України на стажуваннях чи у наукових відрядженнях за кордоном, в т.ч. у слов'янських країнах та Німеччині. Так метою перебування В. Я. Яроцького в Пруссії, згідно з документом, було ознайомлення із лужицькою мовою та літературою. Історик-медієвіст Ф. Я. Фортинський в Геттінгенському університеті займався ранньою історією західного слов'янства та за результатами дослідження у 1877 р. захистив дисертацію «Приморські вендські міста і їх вплив на утворення Ганзейського союзу» [ЦДІАК України,

ф. 707, (Управлене попечителя Киевского ученого округа). оп. 39, спр. 19, арк. 27–30]. В наявних джерелах досить чітко прослідковується думка дослідників про існування досить тісної багатовікової економічної та культурної близькості західних слов'ян із німецькими народами.

Відповідно, необхідно говорити про безумовне проникнення ідей нової суспільно-політичної й інтелектуальної якості від німецького соціуму на лужицькі землі. Мовна ідеологема сербського пробудження припиняє бути виключною складовою просвітицького процесу або міжконфесійного діалогу.

Висновки. З огляду на наведене слід визнати, що взаємозв'язок таких понять, як релігія і прикладна сторона збереження малих європейських етносів сьогодні сприймається як цілком логічна практика європейського цивілізаційного розвитку. Втім, сьогодні вона стала предметом науково-теоретичних рефлексій. Однією з причин такої академічної ситуації є переконання, згідно з яким доля малих європейських етносів періоду закріплення «принципу національності» було другорядним, непомітним явищем у масштабному процесі формування національних держав.

Проте подальше зростання етнічності та ідея європейського мультикультуралізму зумовили необхідність переосмислити та додатково дослідити витоки та причини збереження малих народів Європи. Найважчий матеріал дозволяє стверджувати, існування низки малих етнічних своєрідностей – це результат як переходу від традиційного до індустріального суспільства, так і процесу релігійних рефлексій. Попри масштабну секуляризацию духовних явищ, релігія (система норм і цінностей) залишала вікно можливості етнічного самозбереження для малих народів періоду політичного націоналізму великих спільнот. При цьому в досліджуваному випадку роль релігії можна інтерпретувати як можливий інструмент для подолання конфронтаційних протиріч. Остання дозволяла використовувати традиційну обрядову

практику задля поглиблення комунікації у межах сільських громад.

Віками процес становлення лужицької модерної ідентичності масова свідомість лужичан були об'єктом прискіпливого конфесійного інтересу з боку католиків і лютеран. Протягом багатьох століть на лужицький народ поволи, але масштабно і цілеспрямовано здійснювалася релігійно-психокультурна експансія з боку духовних еліт. Остання репродукувала появу у сербів етнорегіональних і локально-містечкових ідентичностей. При цьому слід визнати: конфесійне протистояння хоча і мало практичну сторону, але в той самий час не заклало традиції антагонізму між носіями двох типів етноконфесійної свідомості. Конфронтація двох християнських течій на практиці не виключила культурного діалогу між общинами різних лужицьких регіонів, а в окремих випадках еліта різних конфесій навіть спільно сприяла культурній емансипації етносу.

Подальша «Весна народів» та процес становлення єдиної німецької нації створили умови для подолання дрібнолокального патріотизму, а головне – скерували політичні інстинкти етнічних інтелектуалів у напрямі активізації їх творчих зусиль на подолання локальної фрагментарності шляхом модернізації етнопарадигми.

Серболужицька етнозберігаюча модель – продукт епохи модерну, в політичному житті якої відбувалася секуляризація та знижувалася роль релігії. В той самий час етнозберігаюча парадигма лужичан отримала від християнства багато змістових можливостей. Означимо їх. Це передусім здатність об'єднувати групи людей на ґрунті єдиної ідеології, вміння співпрацювати із політико-бюрократичною елітою титульної нації, комунікувати із представниками різних духовних клівів заради справи збереження рідної мови та етнічної своєрідності. У результаті релігійні конфесії лужицького народу (лютеранська, католицька) не фрондували процес формування єдиної німецької нації, а навіть стали союзниками для німців, що дозволило юридично закріпити свою етнічну ідентичність у новій національній державі.

Список використаних джерел

- Бобровский, М., 1825. Краткая записка из путешествия по Верхней Лужице, *Вестник Европы*, № 4, с. 252–264.
- Войналович, В., Єленський, В., Кирюшко, М., Кочан, Н., Рубльова, Н., 2012. *Релігійний чинник у процесах націє- та державотворення: досвід сучасної України*, Київ, 272 с.
- Войналович, В., Кочан, Н., 2018. *Релігійний чинник етнополітичних процесів у Галичині: повоєнна радянська доба і сучасність*, Київ, 408 с.
- ВРФТ НАН – Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури НАН України, ф. 99, (О. М. Бодяньський), спр. 87, арк. 21–22, Šafárik P. J. – Vodianskomu O. List. 20. 01. 1840.
- Гильфердинг, А., 1868. *Народное возрождение сербов-лужичан в Саксонии*, Санкт-Петербург, т. 2, с. 19–52.
- Данилець, Ю., 2018. Мадяризація, латинізація та економічні фактори як причини відновлення православ'я в Австро-Угорщині на поч. ХХ ст., *Biblia a współczesność*, Teologiczne, kanoniczne, socjalne i społeczne przesłanie Biblii dla współczesności. III. rocznik, Krynica, с. 145–161.
- Истрин, В., 1915. *Путешествие А. И. Тургенева и А. С. Кайсарова по славянским землям в 1804 году*, Петроград, 116 с.
- ІР НБ НАН України – Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 8, шифр 2550, 6 арк., Hanka V. – Storozhenko O. List. 04/16. 07. 1847 г., Praha.
- ІР НБ НАН України, ф. 53. (Архів Данилова), арк. 5–7. Письмо. 18.02.1835. О. Бодяньський – М. Максимовичу.
- ІР НБ НАН України, ф. 179, (Степович Ф.І.), од. зб. 13. 1 арк. Степович А. І., А. Л. Погодін. «Славянський мир», 1915.
- Кондрашов, Н., 1956. *Осип Максимович Бодяньский*, Москва, 87 с.
- Котигоренко, В., Калакура, О., Ковач, Л., Коцур, В., Кочан, Н., Ляшенко, О., Ніколаєць, Ю., Новородовський, В., Панчук, М., 2020. *Національні меншини України в політичних процесах ХХ – ХХІ століть: стан і проблеми дослідження*, Київ, 624 с.
- Майборода, О., 2017. *Етнічність у міжнародній системі*, Київ, 448 с.
- Майборода, О., 2018. *Національна єдність у конкурентному суспільстві: аналітична доповідь*, Київ, 288 с.
- Михальченко, М., 2016. *Великий цивілізаційний вибух на межі ХХ – ХХІ століть*, Київ, 504 с.

- Путешествие А. И. Тургенева и А. С. Кайсарова по славянским землям в 1804 году* / под ред. В. М. Истрина, 1915, Петроград: Типогр. Императ. Акад. Наук, 116 с.
- Пыпин, А., Спасович, В., 1881. *История славянских литератур*, Санкт-Петербург, т. 2, 1130 с.
- Срезневский, И., 1985. Исторический очерк серболужицкой литературы, *Létopis*, т. а, с. 32, zw. 2, s. 19–210.
- ЦДІАК України – Центральний державний історичний архів України, м. Київ, ф. 707, (Управлене попечителя Киевского ученого округа), оп. 39, спр. 19, арк. 27–30.
- Bogusławski, Wilhelm Józef, 1861. *Rys dziejów serbo-lużickich*, Petersburg, 352 s. URL: <http://polona.pl/preview/24800f23-1909-4823-a61c-865453cc96f5>. (візит 27.03.2024).
- Danilets, J., 2018. Persecution for the faith Ruthenians in Austria-Hungary Before World War (100th Anniversary of the Second Marmarosh-Sighet Trial (1913 – 1914), *Rusin Studies. An Abstracts Journal*, № 1, с. 17–19.
- Geschichte der Sorben. Von 1789 bis 1917, 1974. / *Šolta J, Zwahr H. Gesamtdarstellung bearb. durch ein Autorenkoll. Gesamted. J. Šolta*, Bautzen: Domowina-Verlag, Bd. 2, 328 s.
- Herrmann, Joachim, 1986. *Welt der Slawen: Geschichte – Gesellschaft – Kulutr*, Leipzig, 332 s.
- Hörnig, Michał, 1894. Cyła biblija serbska a jeje nowy wydank, *Časopis Mačicy Serbskeje*, s. 61–65. URL: https://www.serbski-institut.de/mat/dnlarchiv/cms_1894_183.pdf. (візит 27.03.2024).
- Hortzschansky Johann, 1782. *Gedanken eines Oberlausitzer Wenden über das Schicksal seiner*, Nation Anno, 38 s. URL: <https://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd18/content/pageview/2542872> (візит 27.03.2024).
- Jordan, Jan Petr, 1841. *Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz*, Prag: Ehrlich 204 s. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10589065?page=.1>. (візит 27.03.2024).
- Kuba, Ludvík, 1925. *Čtení o Lužici, cesty z roků 1886 – 1923: 60 barvotiskových příloh, 5 perokreseb, 4 hudební příklady a původní mapka*, Praha, 223 s.
- Kunze, P., 1978. *Die preussische Sorbenpolitik 1815 – 1847: Studie zur Nationalitätenpolitik im Übergang vom Feudalismus zum Kapitalismus*, Bautzen: Domowina-Verlag, 187 s.
- Mětník, Frido, 1982. *Chrestomatija dolnoserbskego pismowstwa: wot zachopjenka aŋ na cas kněstwa faŋizma w Němskej*. Bautzen: Domowina-Verlag, 460 s.
- Richter, Johann Christian, 1826. Die wendische Sprache in bezug auf Staat, Kirche und Volksbildung, *Neues Lausitzisches Magazin*, bd. 5, s. 305–316.
- Schmalzer, Johann Ernst, 1841. *Mały Sserb, aby, Serske a njemske rosmlowenja*, Budyšin: Wellersche Buchhandlung, 163 s.
- URL: https://books.google.com.ua/books?id=IMkGAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. (візит 27.03.2024).
- Smolef, J., 1864. Премѣненя сербскеје рѣче вѣт. 13 до 16 лѣтстотка, *Lužičan*, № 5, s. 8–76.
- Staatsministers, D., 1977. Müller über die Anwendung der sorbischen Sprache im Unterrichts. 10 Oktober 1834, *Die sorbische nationale Bewegung in der Sächsischen Oberlausitz. 1830 – 1848/49*, Bautzen, s. 170.

References

- Bobrovskij, M., 1825. Kratkaya zapiska iz puteshestviya po Verhnej Luzhice [A short note from a trip to Upper Lusatia], *Vestnik Evropy*, № 4, s. 252–264. (in Russian).
- Bogusławski, Wilhelm Józef, 1861. *Rys dziejów serbo-lużickich*, Petersburg, 352 s. URL: <http://polona.pl/preview/24800f23-1909-4823-a61c-865453cc96f5>. (vizyt 27.03.2024). (in Polish).
- CDIAK Ukrayini, f.707, (Upravlene popечителя Kievskogo uchenogo okruga). op. 39, spr. 19, арк. 27–30.
- Danilec, Yu., 2018. Madyarizaciya, latinizaciya ta ekonomichni faktori yak prichini vidnovlennya pravoslav'ya v Avstro-Ugorshini na poch. XX st. [Magyarization, Latinization and economic factors as reasons for the restoration of Orthodoxy in Austria-Hungary at the beginning of 20th century], *Biblia a wspolczesnosc*. Teologiczne, kanoniczne, socjalne i społeczne przesłanie Biblii dla współczesności. III. rocznik, Krynica, s. 145–161. (in Ukrainian).
- Danilets, J., 2018. Persecution for the faith Ruthenians in Austria-Hungary Before World War (100th Anniversary of the Second Marmarosh-Sighet Trial (1913 – 1914), *Rusin Studies. An Abstracts Journal*, № 1, s. 17–19. (in English).
- Geschichte der Sorben. Von 1789 bis 1917, 1974. / *Šolta J, Zwahr H. Gesamtdarstellung bearb. durch ein Autorenkoll. Gesamted. J. Šolta*, Bautzen: Domowina-Verlag, Bd. 2, 328 s. (in German).
- Gilferding, A., 1868. *Narodnoe vrozozhdenie serbov-luzhichan v Saksonii* [Popular revival of Lusatian Serbs in Saxony], Sankt-Peterburg, t. 2, s. 19–52. (in Russian).
- Herrmann, Joachim, 1986. *Welt der Slawen: Geschichte – Gesellschaft – Kulutr*, Leipzig, 332 s. (in German).
- Hörnig, Michał, 1894. Cyła biblija serbska a jeje nowy wydank, *Časopis Mačicy Serbskeje*, s. 61–65. URL: https://www.serbski-institut.de/mat/dnlarchiv/cms_1894_183.pdf. (vizyt 27.03.2024) (in Sorbisch).
- Hortzschansky Johann, 1782. *Gedanken eines Oberlausitzer Wenden über das Schicksal seiner*, Nation Anno, 38 s. URL: <https://digitale.bibliothek.uni-halle.de/vd18/content/pageview/2542872> (vizyt 27.03.2024) (in German).
- IR NB NAN Ukrayini, f. 179, (Stepovich F. I.), od. zb. 13 ,1 ark. Stepovich A. I., A. L. Pogodin. Slavianskii mir, 1915.
- IR NB NAN Ukrayini, f. 53. (Arhiv Danilova), ark. 5–7. Pismo. 18.02.1835. O. Bodyanskij – M. Maksimovichu.
- IR NB NAN Ukrayini, f. VIII, shifr 2550, 6 ark., Hanka V. – Storozhenko O. List. 04/16. 07. 1847 r., Praha.
- Istrin, V., 1915. *Puteshestvie A.I. Turgeneva i A. S. Kajsarova po slavyanskim zemlyam v 1804 godu* [Travel A.I. Turgenev and A.S. Kaisarov on the Slavic lands in 1804], Petrograd, 116 s. (in Russian).
- Jordan, Jan Petr, 1841. *Grammatik der wendisch-serbischen Sprache in der Oberlausitz*, Prag: Ehrlich, 204 s. URL: <https://www.digitale-sammlungen.de/en/view/bsb10589065?page=.1>. (vizyt 27.03.2024) (in German).
- Kondrashov, N., 1956. *Osip Maksimovich Bodyanskij* [Osip Maksimovich Bodyansky], Moskva, 87 s. (in Russian).
- Kotigorenko, V., Kalakura, O., Kovach, L., Kocur, V., Kochan, N., Lyashenko, O., Nikolayec, Yu., Novorodovskij, V., Panchuk, M., 2020. *Nacionalni menshini Ukrayini v politichnih procesah XX – XXI stolit: stan i problemi doslidzhennya* [National minorities of Ukraine in the political processes of the 20th - 21st centuries: state and problems of research], Kyiv, 624 s. (in Ukrainian).
- Kuba, Ludvík, 1925. *Čtení o Lužici, cesty z roků 1886 – 1923: 60 barvotiskových příloh, 5 perokreseb, 4 hudební příklady a původní mapka*, Praha, 223 s. (in Czech).
- Kunze, P., 1978. *Die preussische Sorbenpolitik 1815 – 1847: Studie zur Nationalitätenpolitik im Übergang vom Feudalismus zum*

- Kapitalismus*, Bautzen: Domowina-Verlag, 187 s. (in German).
- Majboroda, O., 2017. *Etnichnist u mizhnarodnij sistemi* [Ethnicity in the international system], Kyiv, 448 s. (in Ukrainian).
- Majboroda, O., 2018. *Nacionalna yednist u konkurentnomu suspilstvi: analitichna dopovid* [National unity in a competitive society: an analytical report], Kyiv, 288 s. (in Ukrainian).
- Mětník, Frido, 1982. *Chrestomatija dolnoserbsego pismowstwa: wot zachopjenka aŋ na cas kněstwa faŋizma w Němskej*. Bautzen: Domowina-Verlag, 460 s. (in Polish).
- Mihalchenko, M., 2016. *Velikij civilizacijnij vibuh na mezhi XX – XXI stolit* [The great explosion of civilization at the turn of the century], Kyiv, 504 s. (in Ukrainian).
- Puteshestvie A. I. Turgenewa i A. S. Kajsarova po slavyanskim zemlyam v 1804 godu [Travel of A. I. Turgenew and A. S. Kaisarov through the Slavic lands in 1804] / pod red. V. M. Istrina, 1915, Petrograd: Tipogr. Imperat. Akad. Nauk, 116 s. (in Russian).
- Pypin, A., Spasovich, V., 1881. *Istoriya slavyanskij literatur* [History of Slavic literatures], Sankt-Peterburg, t. 2. 1130 s. (in Russian).
- Richter, Johann Christian, 1826. *Die wendische Sprache in bezug auf Staat, Kirche und Volksbildung*, *Neues Lausitzisches Magazin*, bd. 5, s. 305–316. (in German).
- Schmaler, Johann Ernst, 1841. *Maty Sserb, aby, Serske a njemske rosmlowenja*, Budyšin: Wellersche Buchhandlung, 163 s.
- URL:
https://books.google.com.ua/books?id=IMkGAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false. (vizyt 27.03.2024). (in Polish).
- Smolef, J., 1864. Přeměnenja serbskeje ryče wot. 13 do 16 lětstotka, *Lužičan*, № 5, s. 8–76. (in Czech).
- Sreznevskij, I., 1885. *Istoricheskij ocherk serboluzhickoj literature* [Historical sketch of Serbian Lusatian literature], *Lětopis*, r. a, c. 32, zw. 2, s. 19–210. (in Russian).
- Staatsministers, D., 1977. Müller über die Anwendung der sorbischen Sprache im Unterricht. 10 Oktober 1834, *Die sorbische nationale Bewegung in der Sächsischen Oberlausitz. 1830 – 1848/49*, Bautzen, s. 170. (in German).
- Vojnalovich, V., Kochan, N., 2018. *Religijnij chinnik etnopolitichnih procesiv u Galichini: povoyenna radyanska doba i suchasnist* [The religious factor of ethno-political processes in Galicia: the post-war Soviet era and modern times], Kyiv, 408 s. (in Ukrainian).
- Vojnalovich, V., Yelenskij, V., Kiryushko, M., Kochan, N., Rublova, N., 2012. *Religijnij chinnik u procesah naciye ta derzhavotvorennya: dosvid suchasnoyi Ukrayini* [The religious factor in the processes of nation- and state-building: the experience of modern Ukraine], Kyiv, 272 s. (in Ukrainian).
- VRFT NAN. f. 99. (O. M. Bodyanskij), spr. 87, ark. 21–22, Safarik P. J. – Bodianskomu O. List. 20.01.1840.

Evgen Bevzyuk

dr hab., Professor of the Department of International Studies and Suspension Communities, SHEE «Uzhhorod National University», Uzhhorod

ETHNOSIS AND RELIGIOUS DIALOGUE DURING THE FORMATION OF THE GERMAN NATION

In the conditions of intensification of national processes, the interest of the intellectual community in the phenomenon of dialogue between ethnic groups and titular nations became more urgent. The history of the smallest Slavic nation, the Lusatian Serbs, is an example of how ethnicity and religious confessional specificity were closely intertwined in the modern period. At the same time, although the identity of the Lusatian communities remained important for the content of the process of their revival, they did not fronde but continued to be incorporated into the national process that took place in Germany in the first half of the 19th century. The purpose of the publication is to investigate the positives of confessional dialogue (Protestants, Catholics) in the context of a unique case of ethnic preservation of the relic Lusatian ethnos. Summarizing, the author notes the practical side of the emergence of spiritual conformity between various religious Lusatian communities, which also did not hinder the process of further revival of the Lusatians. Thus, conformism between representatives of various religious elites and secular intellectuals reduced the threat of the final dissolution of Lusatian identity in the German environment. For Lusatians, religion became an important marker that distinguished communities from each other and, over time, began to perform even non-religious functions. At the same time, it should be recognized that the confessional confrontation, although it had a practical side, at the same time, did not establish a tradition of antagonism between the bearers of two types of ethnic-confessional consciousness. The confrontation of the two Christian currents in practice did not exclude the cultural dialogue between the communities of different Lusatian regions, and in some cases, the elite of different confessions even jointly contributed to the cultural emancipation of the ethnos.

Keywords: nationalism, ethnos, religion, nation, language, tradition, religious conflict, ethnic conflict, identity, confessions, ethnicity, religious factor, Germany, Slavs, ideology, law.